

KÉTFÉLE UNAKKUZATÍV PREDIKÁTUM: RÉSZKIMOZGATÁS MAGYAR ALANYOKBÓL

Turi Gergő

Bevezetés¹

Tanulmányomban amellet érvelek, hogy az unakkuzatív predikátumok legalább kétféle típusát kell megkülönböztetni. A *látszik*-típusú és az igekötős igével képzett (például *megérkezik*) unakkuzatívok alanyai különböznek egymástól az anyanyelvi beszélők ítéletei alapján a részkimozgatás elfogadhatóságának tekintetében. Így az egységes szerkezeti elemzés (Hegedűs 2013) pontosításra szorul.

Két kísérletünkben anyanyelvi beszélőket kértünk arra, hogy egy 7 pontos skálán ítéljék meg az adott mondat szerkezetek elfogadhatóságát. Ezekben a mondatokban a főmondati kérdő névmás a beágyazott mellékmondat tranzitív alanyának (TrS: (1a)) vagy tárgyának (TrO: (1b)), valamint unakkuzatív alanyának (UaS: (1c)) vonzata volt – az unakkuzatív predikátumok olyan intranszitivok, amelyek alanyai nem ágensi szerepű, belső argumentumok.

- (1) *Melyik politikussal* szeretné, hogy ...
- ... a közvéleményt megváltoztassa [*egy eltitkolt interjú* ___]?
 - ... az újság megjelentessen [*egy eltitkolt interjút* ___]?
 - ... az újságban megjelenjen [*egy eltitkolt interjú* ___]?

Mivel a mozgatott kifejezés hátrahagyta a mellékmondatban a DP többi elemét, ez a konstrukció hosszú kérdőszó-részkimozgatásnak nevezhető. Az első kísérlet eredményei alátámasztották, hogy a kétféle alany a mondattani mozgatások szempontjából áthatolhatatlan tartományként, azaz szigetként viselkedik, míg a tárgy nem mutat ilyen hatást. A második kísérlet eredményei ugyan szintén a tárgyból való kimozgatás elfogadhatóságáról és a tranzitív alany szigetstátuszáról tanúskodnak, azonban az ebben a kísérletben használt, igekötős igével képzett unakkuzatív predikátum alanya épp olyan jól áthatolhatónak bizonyult, mint a tárgy – tehát nem mutatott alanyi szigetethatást.

Ezen empirikus megfigyelés alapján azt feltételezem, hogy e két unakkuzatív szerkezet különbözik egymástól. A magyar esetében Hegedűs (2013) foglalkozik mindkét típussal és egységes elemzést kínál, miszerint mind az igekötős, mind a *látszik*-típusú unakkuzatívok azonos mélyszerkezettel bír-

¹ A kutatást az OTKA NF-84217 számú pályázata támogatta.

nak: az unakkuzatív predikátum egy úgynevezett kismondatot (*Small Clause*) szelektál, amely ugyan alany-predikátum viszonyokat tükröz, de nem rendelkezik grammatikai idővel. Mindkét unakkuzatív predikátum esetében tehát a téma szerepű DP mint a másodlagos predikátum alanya specifikáló pozícióban áll. Den Dikken (2007) Chomsky (2000) tanulmánya alapján a kismondatot teljesértékű fázisnak tekinti – azaz ez a szerkezet a kiépülése után már nem aktív a mondattani tartományban. Ennek megfelelően Hegedűs (2013) elemzésében az unakkuzatív alany fázisszéli pozícióban áll, amely pozíció Gallego és Uriagereka (2006) megközelítése szerint nem elérhető a mozgatósok számára, ellentétben a fázisbelseji pozícióval. Mindezen megfontolások, illetve a kísérleti eredményeket figyelembe véve azt feltételezem, hogy az első kísérlet *látszik*-típusú unakkuzatív alanyai fázisszéli, míg az igeekötős igével képzett típus alanyai fázisbelső pozícióban állnak – ellentétben tehát Hegedűs (2013) egységes elemzésével. Feltételezésem szerint az igeekötős unakkuzatív predikátum nem szelektál kismondatot – amely teljes értékű fázis lenne – hanem É. Kiss (2006, 2008) tanulmányait követve az igeekötőt mint az ige komplementumát tartom számon. Az alany tehát az igeekötős unakkuzatívok esetében a V^0 argumentuma, nem pedig a kismondat fejéé. Mivel a VP nem fázis, az alany sem fázisszéli pozícióban helyezkedik el, így áthatolható a részkimozgatók számára.

Tanulmányom szerkezete a következő: az 1. fejezetben röviden áttekintem a dolgozat elméleti háttérét, ideértve az unakkuzatívok, az igeekötős igeék és a másodlagos predikátumok szerkezetét, valamint a magyar alany szigetehatását. A 2. fejezetben bemutatom a két kísérletet és azok eredményeit. A 3. fejezetben pedig ismertetem a fent vázolt különbség lehetséges szerkezeti magyarázatait és azok értékelését. Dolgozatomat összegzéssel és rövid kitekintéssel zárom, melyben a további kutatások lehetséges irányát igyekszem felvázolni.

1. Háttér

Ebben a fejezetben röviden áttekintem az unakkuzatív predikátumok megközelítéseit. Kitérek a kismondatok elméleti háttérére és az igeekötők mint másodlagos predikátumok elemzésére, valamint annak kritikájára. Ismertetem továbbá az alanyi sziget elemzésének lényegi pontjait.

1.1. Az Unakkuzatív Hipotézis

Az unakkuzativitás kérdése a mondattan és a jelentéstan határterületére tereli a figyelmet. A Théta-Kritérium (Chomsky 1981) megköveteli, hogy a szótárban tárolt predikátumok tematikus szerepei megfeleljenek a mondatszerke-

zet egyes elemeinek és fordítva, a mondatban szereplő lexikális elemeknek (csakis egy) tematikus szereppel kell rendelkezniük. A tranzitív predikátumok két argumentuma a mondat szintjén az ige két vonzata lesz, míg az intranzitív predikátumok esetében csak egy vonzat fog megjelenni a szintaxisban. A kérdés azonban az, hogy ez a vonzat alanyi vagy tárgyi pozíciót vesz-e fel. Perlmutter (1978) Unakkuzatív Hipotézise kimondja, hogy az intranzitív predikátumok két további alosztályra oszthatóak, amelyek mind szemantikailag, mind szintaktikailag elkülöníthetők egymástól. Röviden összefoglalva, az unergatívok osztályába azon intranzitív predikátumok tartoznak, amelyek ágensi szerepű argumentuma külső vonzatként, azaz alanyi pozícióban jelenik meg a mondat szerkezetben. Ezzel szemben az unakkuzatívok thémaszerepű argumentuma az ige testvéreként, tárgyi komplementumként generálódik:

(2) unergatív ige: NP [_{VP} V]

(3) unakkuzatív ige: __ [_{VP} V NP/CP]

(Levin és Rappaport Hovav 1995: 3)

Noha az Unakkuzatív Hipotézis alapjaiban igaznak és univerzálisnak bizonyult, számos tanulmány született annak pontosítására, mind szemantikai, mind szintaktikai szempontból. Ezen elméletek áttekintése e dolgozatnak nem feladata, mégis kiemelném azokat a főleg mondat szerkezeti megfontolásokat, amelyek szorosabban érintik a magyar unakkuzatív predikátumokat.

Az első kérdés, amire választ kell adni, hogy miért állhat alanyesetben az ige komplementuma, azaz a tárgyi pozícióban megjelenő unakkuzatív alany. A választ Burzio (1986) általánosítása adja, miszerint csak azok az igék képesek tárgyesetet adni, amelyek külső argumentummal is rendelkeznek.

További kérdés, hogy milyen független tesztek képesek elkülöníteni az unakkuzatív és az unergatív predikátumokat a magyarban. Számos nyelvre kidolgozott unakkuzativitási tesztek ismeretesek ugyan (például segédige-választás), de nagy részük a magyarra nem érvényes. Halm (2012) rámutat, hogy hasonlóan a többi nyelvhez a magyarban sincs éles határ az unakkuzatívok és unergatívok között, inkább egyfajta kontinuumról van szó. Mégis néhány szintaktikai teszt segíthet a predikátum meghatározásában. Halm (2012: 81) a következő unakkuzativitási tesztek gyűjtötte össze a szakirodalom alapján: (i) É. Kiss (2006) megfigyelése szerint igeekötő – a tranzitív igeiken (4) túl – az intranzitívok két csoportja közül az unakkuzatív igehez (5) járulhat²:

² Ezt magyarázza az az elemzés, amely szerint az igeekötő egy téma szerepű (belső) argumentumhoz kapcsolódó másodlagos predikátum. Az unakkuzatív igeék rendelkeznek ilyen argumentummal, míg az unergatívumok nem. Unergatív predikátumhoz csak akkor járulhat igeekötő, ha az ál-thémával, (*pseudo-theme*) egészül ki: (6)-os példamondat (lásd É. Kiss 2006).

- (4) Feri megsütötte a kenyeret.
- (5) Feri megérkezett.
- (6) *Feri elnevetett. ('Feri elnevette magát')

(ii) Az *egyed* áltárgyat unakkuzatív ige nem szelektálhatja, csakis unergatív (vö. Kiefer 1992, Piñón 2001):

- (7) Feri futott egyed.
- (8) *Feri érkezett egyed.

(iii) Marác (1989) és É. Kiss (2002) rámutatnak, hogy inkorporált alany felvételére csak unakkuzatív igék képesek:

- (9) Vendég érkezett.
- (10) *Munkás dolgozott.

(iv) Amennyiben egy rezultatív szerkezet predikátuma intranzitív, akkor annak alanya téma szerepű kell legyen, azaz unakkuzatív predikátumról van szó (13):

- (11) Juli darabokra törte a vázát. (tranzitív)
- (12) A váza darabokra van törve. (passzív)
- (13) A váza darabokra tört. (unakkuzatív)
- (14) *Juli betegre nevetett. ('Juli betegre nevette magát')

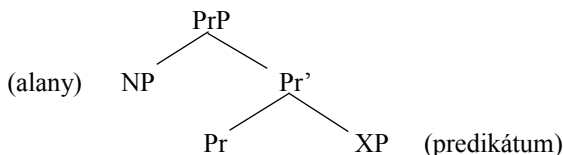
1.2. A másodlagos predikátumok, vagy kismondatok

A korábbi szakirodalom két lehetséges megoldást kínált a (15)-ös példamondat szerkezetét illetően.

- (15) *I consider John crazy/a fool.*
én tartom János örült/egy bolond
'Bolondnak/Örültnek tartom Jánost.' (Bowers 1993: 591)

Bowers (1993) részletesen tárgyalja, hogy azok az elméletek, amelyek a fenti mondat komplex predikátumának (*consider crazy*) tárgyaként elemzik az NP-t (*John*) (többek között: Chomsky 1955; Bach 1979; Larson 1988) szembe kell nézniük azzal a problémával, hogy az angolban a tárgy a komplex predikátum egyes elemei közé ékelődik a felszíni szerkezetben. Egy másik megközelítés szerint a mélyszerkezetben az NP (*John*) és az AP (*crazy*) egy tagmondatszerű tartományban szerepelnek, amelyet kismondatnak (*Small Clause*) neveztek el (többek között Chomsky 1981 és Stowell 1981). Ennek az elméletnek azonban pontosan meg kell tudnia nevezni, hogy milyen csomópont dominálja ezt a két összetevőt.

Bowers (1993) egy általános predikatív szerkezetet vezet be, amely megragadja a valódi tagmondat predikátumának és argumentumainak viszonyát és egyben leírja a kismondat szerkezetét is. Minden predikatív viszony egy predikatív frázisból áll, amelynek Pr feje hivatott a predikatív viszony kifejezésére. A specifikálóban áll az alany (NP), míg a Pr fej testvére a komplementumpozícióban álló predikátum (XP; $X=\{V, A, N, P\}$).

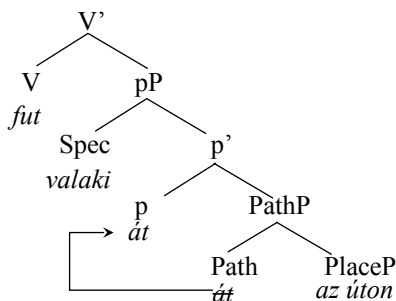

1. ábra: A predikatív viszony általános szerkezete (Bowers 1993: 595)

Ezen a ponton érdemes megemlíteni, hogy a Fáziselmélet alapján a kismondat mint predikatív frázis (alany-predikátum szerkezet) inherens fázisnak számít (vö. Chomsky 2000, Den Dikken 2007). Röviden: a Fáziselmélet szerint a mondattani szerkezetek úgynevezett fázisokban épülnek ki. Amint egy fázis elkészült, továbbítódik a kiejtés felé, így elemei már nem aktívak a szintaxisban. Éppen ezért a mondattani viszonyok és operációk szempontjából kulcsfontosságú, hogy hol húzódik egy fázis határa. Gallego és Uriagereka (2006) elmélete szerint a fázisszéli elemek (jelen esetben az alanyi pozíció) áthatolhatatlanok a szintaktikai mozgások számára, míg a fázisbelseji összetevők áthatolhatók. Ez utóbbi, valamint az előbb tárgyalt megfigyelés – miszerint a kismondat fázisnak számít – fontos szerepet játszik majd a kísérleti eredményeink magyarázatakor, amelyet a 3. fejezetben tárgyalok részletesen.

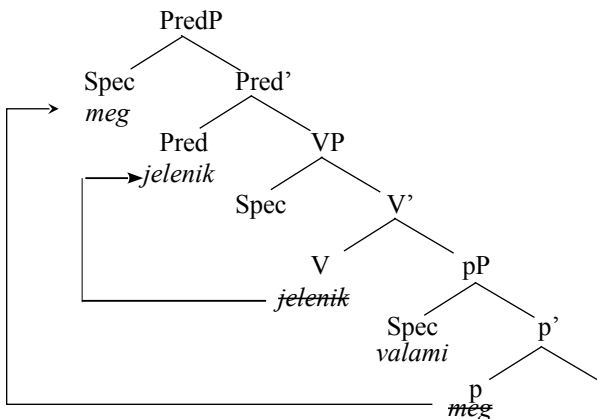
1.3. Az igekötő mint másodlagos predikátum

Az unakkuzatív tesztek ismertetésekor már érintőlegesen említettem, hogy É. Kiss (2006 és 2008) az igekötőt másodlagos predikátumként kezeli. Többek között ezen elemzés és a fent vázolt Bowers-i modell alapján Hegedűs (2013) a magyar igekötős igék szerkezetét a következőképpen adja meg: az ige komplementuma egy másodlagos predikatív frázis, a pP. A p fej testvére az igekötő projektálta PathP frázis. Az igekötő ennek fejjel pozíciójából mozog fel a p fejbe:

2. ábra: Az igekötő mint másodlagos predikátum (Hegedűs 2013: 116)

Vannak azonban olyan (szemantikailag már kiüresedett, vagy efelé tartó) igekötők is, amelyek nem felmozognak a p fejbe, hanem ez a pozíció eleve a bázisgenerált helyüknek felel meg. A *meg* igekötő speciális eset, hiszen Hegedűs (2013) szerint annyira elhomályosult az irányjelölő jelentése (eredetileg: *mögé*), hogy már PathP argumentumot sem szelektál. Jelen tanulmányomban jórészt a *meg*-es igekötős igéket vizsgálom, így Hegedűs (2013) alábbi szerkesztét tartom szem előtt:

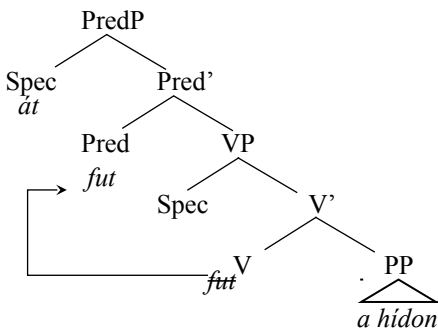

3. ábra: A *meg* igekötő helye (vö: Hegedűs 2013)

A 3. ábrán bemutatott PredP egy olyan projekció, amelyben az ige (Pred⁰) és a nem igei predikátumok (Spec, PredP) szintaktikai mozgatás során lokális viszonyba kerülnek és így komplex predikátumot alkotnak (vö. Csirmaz 2004, É. Kiss, 2006, 2008). A Spec, PredP nem csupán az igekötők, hanem a szemle-

ges mondatokban az ige közvetlenül megelőző igemódosítók szerkezeti helye is.

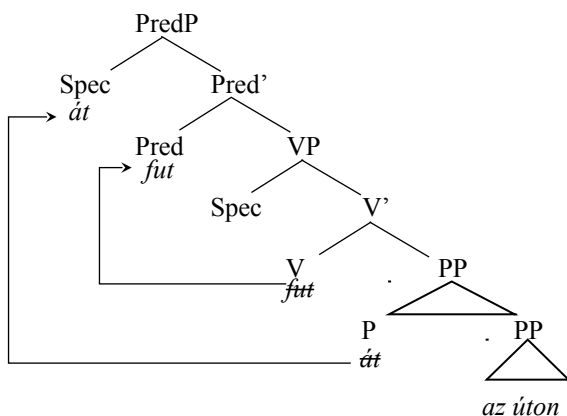
Bene (2010) elemzése szerint az igezőtő nem generálódhat posztverbális pozícióban, ugyanis módosítói szereppel bír, így specifikáló pozícióban kell állnia. Mivel inkább funkcióelemnek tekinthető, eleve Spec,PredP-ben kell generálnia, hiszen ez a legalacsonyabb pozíció a magyar mondat funkcionális tartományában. Az igezőtő szerepe, hogy telikussá tegye az ige által leírt eseményt; ha a mondat atelikus, a Spec,PredP pozíció üresen marad – helyet adva így egyéb igemódosítóknak.

4. ábra: A Spec,PredP-ben bázisgenerált igezőtő (vö. Bene 2010)

Bene (2010) mellett érvel továbbá, hogy É. Kiss (2006 és 2008) elemzése megsértene Kayne (1994) Kettős Elágazás Megszorítását³, abban az esetben, ha igezőtő és esetjelölt NP is jelen van a szerkezetben, hiszen É. Kiss mind az igezőtőt, mind az esetjelölt NP-t az ige komplementumaként elemzi. Ezt a problémát azonban Hegedűs (2013) elemzése a fentebb vázolt módon megoldja. A specifikáló pozíciót É. Kiss (2006, 2008) és Hegedűs (2013) elemzése is mozgatás által biztosítja az igezőtő számára, és mindketten hangsúlyozzák annak VP alatti bázisgenerált helyét.

³ A Kettős Elágazás Megszorítás kimondja, hogy a mondattani összetevőket legfeljebb kétféle ágazó csomópontok alkotják, amely elv mind a lexikális, mind a funkcionális projekciókra áll. Egy szintaktikai fej argumentumai így nem lehetnek testvérek. Ennek alapja a mondattani szerkezetmodellek egyszerűségének, mégis egyértelműségének fenntartása. É. Kiss (2006, 2008) elemzése azonban továbbra is fenntartható a Kettős Elágazás Megszorítása mellett is abban az esetben, ha az esetjelölt NP-t adjunkcióval illesztjük a szerkezetei modellbe (lásd 5. ábra).

5. ábra: Az igekötő mint az ige komplementuma (vö. É. Kiss 2006)

A kétféle unakkuzatív predikátum egyike igekötős ige, ezért fontos szem előtt tartani a fentebb vázolt elemzések előnyeit és hátrányait. Röviden összegezve: Bene (2010) szerint az igekötő eleve a Spec,PredP pozícióban generálódik. É. Kiss (2006) az ige közvetlen argumentumaként mint komplementumot veszi fel az igekötőt a mondat szerkezetbe. Hegedűs (2013) pedig az ige komplementumának egy másodlagos predikatív szerkezetet javasol, mely az igekötő frázisát, a PathP-t szelektálja, így az igekötő és az ige nem testvérei egymásnak.

1.4. Alanyi sziget a magyar nyelvben

A sziget metafórikus fogalma (Ross 1967) arra utal, hogy bizonyos mondattani tartományok elemei nem vehetők szintaktikai mozgatás alá. Számos ilyen tartomány (például bővítményi sziget, komplex NP) univerzálisan szigetnek bizonyult. Hagyományosan az alanyt is áthatolhatatlannak tartotta a szakirodalom, azonban a tüzetesebb vizsgálatok bebizonyították, hogy az alany nem csak az egyes nyelvek között, hanem egy nyelven belül is változatosságot mutat. A legújabb magyarázatot a minimalista alapokon nyugvó Fáziselmélet nyújtja: a részkimozgatás szempontjából az alany fázison belüli pozíciója számít. Chomsky (2008) rámutat, hogy a tranzitív alanyok azért áthatolhatatlanok, mert külső argumentumpozícióban generálódnak, a Spec,vP-ben. Ezzel szemben az unakkuzatív alanyok belső argumentumok, bázisgenerált helyük a Spec,VP:

- (16) a. It was the CAR (not the TRUCK) of which **the driver** ___
arrived late/was awarded a prize.
'Az AUTÓ volt, (nem pedig a TEHERAUTÓ,) aminek a vezetője
késett/kitüntetést kapott.'
- b. *It was the CAR (not the TRUCK) of which **the driver** ___
caused a scandal.
'Az AUTÓ volt, (nem pedig a TEHERAUTÓ,) aminek a vezetője
botránnyal okozott.'

(Chomsky 2008: 147)

Az angolban a *vP* fázisnak számít. Gallego és Uriagereka (2006) rámutatnak arra, hogy a spanyolban nem feltétlen viselkedik szigetként az *in situ* tranzitív alany. Magyarázatok szerint a spanyolban nem a *vP* számít fázisnak, hanem a TP. Mindezt egybevetve megfogalmazzák azt az elvet, miszerint a fázisszéli pozícióból nem jólformált a kimozgatás: ezért sziget az angol tranzitív alany. A fázisbelseji pozíciók azonban áthatolhatóak: ezért nem sziget az angol unakkuzatív és a spanyol posztverbális tranzitív alany.

A magyar tranzitív alany szigetethatása alapján az feltételezhető, hogy az angolhoz hasonlóan szintén fázisszéli pozícióban van. Az unakkuzatív alany viselkedése az unakkuzatív predikátum típusától függ: a *látszik*-típusú predikátum alanyaiból rosszulformált, az igekötős igével képzettek esetében viszont jólformált a kimozgatás. Ezért feltételezhető, hogy az előző alanya fázisszéli, míg utóbbié fázisbelseji pozícióban áll. Mielőtt azonban az elemzési javaslatokat tárgyalnám, röviden bemutatom a két anyanyelvi ítéleteken alapuló kísérletünket.

2. A két kísérlet

Az első kísérletünket részletesen bemutattam egy korábbi munkámban (Turi 2014). A második kísérlet jórészt megegyezik az elsővel; lényeges változás csak az unakkuzatív kondícióban található. Ebben a fejezetben csak a leglényegesebb pontokat emelem ki, amelyek nélkülözhetetlenek a dolgozatom tárgyának megértéséhez.

2.1. A kísérleti kérdések és az elrendezés

Ahogy azt az alanyi sziget elméleti hátterénél már jeleztem, a tranzitív alany mint külső argumentum áthatolhatatlansága már-már univerzális tulajdonságnak bizonyult számos nyelv elemzése alapján. Első kísérleti kérdésünk tehát azt célozta, hogy (i) a magyarban megfigyelhető-e alanyi szigetethatás. További kérdést jelentett, hogy (ii.a) észlelhető-e különbség a tranzitív predikátum

alanya és az unakkuzatív predikátum alanya között – azaz számít-e az alanyok bázispozíciója. Ehhez kapcsolódóan mintegy összehasonlítási alapként vettük fel a tranzitív predikátum tárgyát, mely bázispozícióját tekintve belső argumentum. Így további kérdésünk az volt, hogy (ii.b) kimutatható-e bármilyen különbség (vagy éppen annak hiánya) az alanyokból és a tárgyból való részkimozgatás tekintetében.

A fenti kérdések alapján alkottuk meg a 2×3-as kísérleti elrendezést, melyben az első két dimenzió a DP ige mögötti (*in situ*), illetve ige előtti (topik) pozíciója. Az utóbbi három pedig a már említett tranzitív alany (TrS) és tárgy (TrO), valamint az unakkuzatív alany (UaS). A célmondatok megszerkesztése mindkét kísérletben azonos elven alapult: az összetett mondat főmondati predikátuma kötömódú beágyazott mellékmondatot szelektált. A hosszú részkimozgatás a beágyazott mellékmondat alanyi vagy tárgyi határozatlan DP-jéből a főmondatba irányult, kérdő névmási alakban. A DP-k igéből képzett névszók, amelyek ilyen formában is rendelkeznek a kiinduló ige kötelező bővítményeivel. A kötömódú mellékmondatokkal igyekeztünk elkerülni az egyszerű kijelentő mondatok gyenge szigetethatását. Ugyanezen okból használtunk határozatlan DP-eket, hogy a határozottság ne befolyásolhassa (várhatóan ne degradálja) a hosszú kérdőszó-részkimozgatást (vö. Fiengo és Higginbotham 1981). Az unakkuzatív kondícióban egy további szabad bővítményt helyeztünk el, hogy a mondat hossza megegyezzen a tranzitív predikátumú mondatok hosszával. A következő alfejezetekben konkrét példákon keresztül is bemutatom a kísérletek célmondatait.

A töltelékmondatok megválasztásakor odafigyeltünk arra, hogy a várhatóan elfogadható és elfogadhatatlan mondatok egyensúlyban legyenek a teljes kísérletben, hogy a korábbi grammatikalitási ítéletek során megfigyelt kiegyensúlyozási hatás ne torzítsa el az adatokat (Sprouse 2009).

A magyar anyanyelvi beszélők feladata az egyes DP-kből való hosszú kérdőszó-részkimozgatás elfogadhatóságának megítélése volt, amely során 7 pontos Likert skálán adhatták meg ítéletüket. Az adatok begyűjtésére az első kísérlet esetében Google kérdőívet használtunk, míg a második kísérlet során az Inquisit kísérletszerkesztő szoftver online felületét alkalmaztuk. Minden mondatot külön oldalon jelenítettünk meg, megakadályozva ezzel az egyes mondatok összehasonlítását.

2.2. Az első kísérlet

Az első kísérletben 30 célmondat szerepelt, azaz minden kondíció ötféle lexikalizációval bírt. A további 60 töltelékmondatdal együtt a 90 mondatot 3 úgynevezett pszeudorandomizált listán prezentáltunk, azaz a véletlenszerűen vá-

lasztott töltelék- és célmondatokat úgy rendeztük el, hogy az előbbieket mindig egyenlő távolságra legyenek egymástól, így egy célmondatot két töltelékmondat követett. Az eredményeket 33 adatközlő ítéletei alapján kaptuk. A már fentebb leírt elméleti megfontolások alapján az első kísérlet célmondataiból alább mutatok be egy-egy lexikalizációt:

Tranzitív predikátum *in situ* alanya:

- (17) **Melyik gyerekről** szeretnéd, hogy
megalapozza a bizalmat [*némi gondoskodás* ___]?

Unakkuzatív predikátum *in situ* alanya:

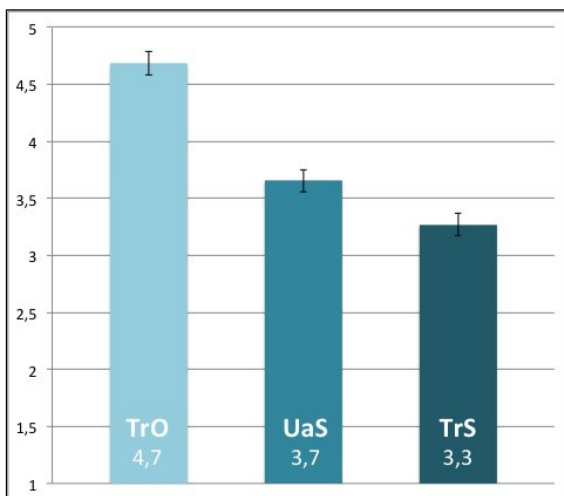
- (18) **Melyik gyerekről** szeretnéd, hogy
fontosnak látsszon [*némi gondoskodás* ___]?

Tranzitív predikátum *in situ* tárgya:

- (19) **Melyik gyerekről** szeretnéd, hogy
átvállaljon az iskola [*némi gondoskodást* ___]?

A fenti mondatokban tehát a DP tartalma a „*némi gondoskodás(t) a szegény gyerekről*”, amelyből kérdő névmási összetevőként a főmondat elejére mozog az igéből képzett névszó kötelező bővítőménye – hátrahagyva így a DP további elemeit.

A z-pontokká alakított ítéleteket úgynevezett kevert modellekkel elemeztem. Ez a statisztikai módszer lehetővé teszi, hogy a számítások során figyelembe vegyük az egyes kísérleti alanyok, illetve az egyes mondatok hatását. Mindez azért lényeges, mert egy adatközlő az összes kondíciót és annak mind az öt lexikalizációját látta. A DP faktor főhatása: $\chi^2(2)=36,1$; $p<0,001$ – azaz az ítéletekre hatással volt az, hogy az adott részkimozgatás milyen típusú DP-ből valósult meg. Az első kísérlet eredményei arról tanúskodnak, hogy a TrS és az UaS esetében egyértelműen kimutatható szigetelés, míg a TrO áthatolható. Az úgynevezett Tukey-kontrasztokkal számoló *post hoc* teszt ugyanis megmutatta, hogy a TrO szignifikánsan különbözik mind az UaS (TrO–UaS: $Z=-4,12$; $p<0,001$), mind pedig a TrS kondíciótól (TrO–TrS: $Z=-5,52$; $p<0,001$). A két alany között azonban nem mutatható ki szignifikáns különbség (UaS–TrS: $Z=-1,53$; $p=0,28$). Az első kísérlet további részleteit korábbi tanulmányomban közlöm (Turi 2014).

1. diagram: Az első kísérlet eredményei

2.3. A második kísérlet

A második kísérlet alapelveiben megegyezett az első kísérlettel. A következő különbségeket azonban érdemes kiemelni. A határozatlan DP determinánsát a *némi*-ről az *egy* határozatlan névelőre cseréltük, valamint igyekeztünk olyan melléneveket használni, amelyek specifikussá teszik a névszót. A beágyazott mondat predikátumai egységesen a *meg* igekötővel ellátott igék voltak, tehát az unakkuzatív kondícióban már nem a *látszik*-típusú predikátumok szerepeltek. A kérdőívet, amely szintén 30 cél- és további 74 töltelékmondatot tartalmazott, 45 adatközlő töltötte ki, akik egyénenként pszeudorandomizált listát kaptak. A következő példák a második kísérletünk célmondatai közül kerültek ki:

Tranzitív predikátum *in situ* alanya:

- (20) **Melyik politikussal** szeretnéd, hogy
a közvéleményt megváltoztassa [egy eltítkolt interjú ___]?

Unakkuzatív predikátum *in situ* alanya:

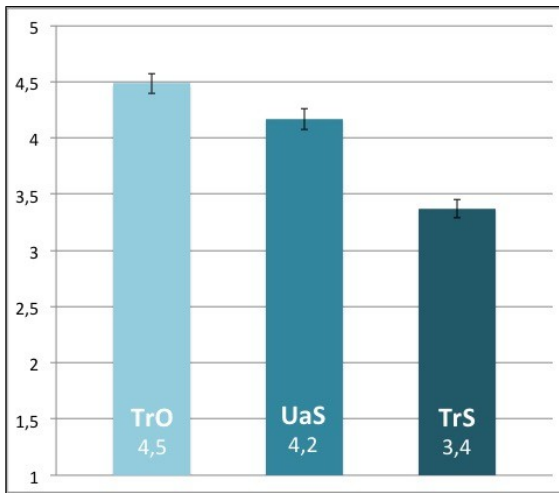
- (22) **Melyik politikussal** szeretnéd, hogy
az újságban megjelenjen [egy eltítkolt interjú ___]?

Tranzitív predikátum *in situ* tárgya:

- (21) **Melyik politikussal** szeretnéd, hogy
az újság megjelentessen [egy eltítkolt interjú ___]?

E második kísérletet is a fentebb leírt statisztikai módszerrel elemeztem. A DP-faktor főhatása ezúttal is szignifikáns volt: $\chi^2(2)=18,93$; $p<0,001$. A TrS és TrO kondíció megközelítőleg ugyanolyan értékelést kapott, mint amelyet az első kísérletben láttunk, és szintén jelentősen különböztek egymástól (TrO–TrS: $Z=-4,21$; $p<0,001$). Ellenben az UaS ezúttal *nem* különbözött a TrO kondíciótól (TrO–UaS: $Z=-1,29$; $p=0,4$), de szignifikánsan eltért a TrS-től (UaS–TrS: $Z=-2,99$; $p=0,008$).

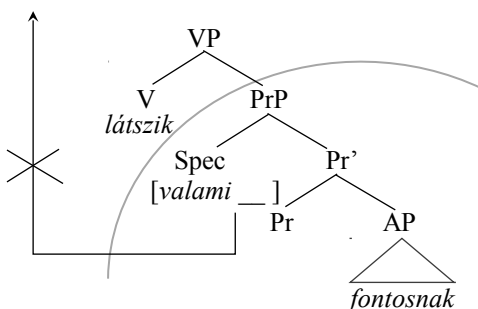
Röviden: a belső argumentumok egységesen viselkedtek a hosszú kérdőszó-részkimozgatás tekintetében, azaz áthatolhatóak, míg a TrS mint külső argumentum szigetként viselkedett. Ez az eredmény összhangban van a már korábban említett feltételezéssel, miszerint a DP-k bázispozíciója számít a részkimozgatás során (Chomsky 2008).

2. diagram: A második kísérlet eredményei

3. Diszkusszió

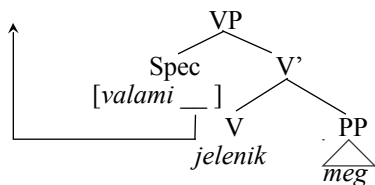
Ebben a fejezetben részletesen bemutatom azokat a lehetséges szintaktikai szerkezeteket, amelyek megmagyarázhatják a kétféle unakkuzatív predikátum közötti különbséget. Mint azt már fentebb említettem, alapvetően a fáziselméletből indulva igyekszem megvilágítani a megoldásokat: a *látszik*-típusú unakkuzatívok alanyairól azt feltételezem, hogy fáziszéli pozícióban állnak, amely nem elérhető a szintaktikai részmozgások számára. Ezzel szemben az igekötős unakkuzatív predikátumok alanyai fázisbelseji pozícióval bírnak, így azok áthatolhatóak (Gallego és Uriagereka 2006, Chomsky 2008). Alapvetően amellet érvelek, hogy a *látszik*-típusú unakkuzatívok alanyai kismondati alanyok. Mivel a kismondat mint másodlagos predikatív szerkezet fázisnak számít (Chomsky 2000, Den Dikken 2007), ezért alanya a fázis szélén helyezkedik el (A 6. ábra a kiinduló szerkezetet mutatja). A további kérdést az jelenti, hogy az igekötős unakkuzatívok milyen szerkezettel bírnak.

6. ábra: A *látszik*-típusú unakkuzatív predikátumok kismondatot szelektálnak

3.1. Az igekötős unakkuzatívok: kismondat nélküli megközelítés

Amennyiben É. Kiss (2006, 2008) megfontolását tartom szem előtt, miszerint az igekötő az ige közvetlen argumentuma, az unakkuzatív alany pedig a Spec,VP-ben helyezkedik el, akkor ez megmagyarázza, hogy miért jólformált a részmozgatás ebből a típusból: ahogyan ugyanis már fentebb említettem, a Spec,VP fázisbelseji pozíció:

**7. ábra: Az igeikötős unakkuzatív predikátumok szerkezete
É. Kiss (2006, 2008) alapján**

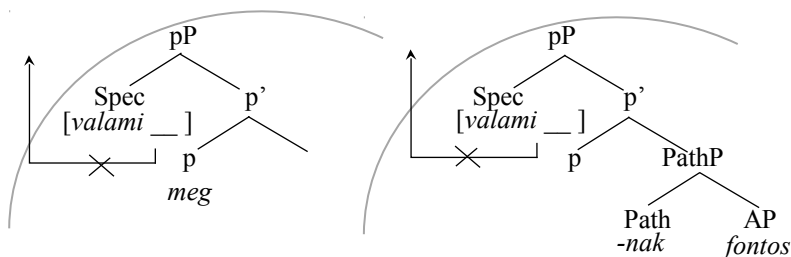
E szerint az elemzés szerint az ige nem kismondatot szelektál, így maga az alany sem kerül fázisszéli pozícióba. É. Kiss (2006, 2008) az igeikötőt a Spec, PredP-be mozgatás során helyezi el, ahol is az igei fej és az igeikötő komplex predikatív relációba kerülnek egymással. Ezt a mozgatást és viszonyt Hegedűs (2013) is átveszi elméletébe, azonban az igeikötőnek kismondati bázispozíciót szán.

3.2. Az igeikötő kismondati pozíciója

Ha az igeikötő mint a kismondat (Hegedűs 2013-nál pP) komplementuma vagy – a *meg* esetében – mint p fej jelenik meg, akkor az unakkuzatív alany a kismondat specifikálójaként fázisszéli pozícióba kerül, aminek áthatolhatatlannak kellene lennie. A kísérleti eredmények azonban nem ezt mutatják. Ezen a ponton azonban érdemes megjegyezni, hogy bizonyos esetekben megfigyelhető a kismondat fázisának kiterjedése. Den Dikken (2007) angolra vonatkozó, kvantorok hatóköri viselkedése alapján leírt elmélete szerint a VP kismondati komplementumának (RelP) zéró feje felmozoghat a V fejének igei nyomába, kiterjesztve ezzel a fázist (*Phase Extension*) – így az alany fázisbelseji, áthatolható pozícióba kerül.

Hegedűs (2013) mindemellett a *látszik*-típusú predikátumoknak az igeikötős igeik szerkezetének megfelelő szintaxist feltételez: Az ige kismondatot szelektál, amelynek komplementuma PathP, ez utóbbinak a feje a *-nak*.⁴

⁴ If this assumption that *-nak/-nek* is a P(ath) head is indeed correct, we can regard the examples in (127 [a. *Anna okos-nak tartja Andrást.* b. *Anna mérnök-nek hitte Katit.* c. *Anna jobb-nak gondolta Mari ötletét*]) as another instance of moving adpositional predicates into the VM position. (Hegedűs 2013: 131)

8. ábra: Az igekötő és a *-nak* mint p/Path fej (Hegedűs 2013)

Ha a két szerkezet valóban ugyanolyan módon, kismondati szerkezettel írható le, akkor nehéz megmagyarázni, hogy miben tér el a két unakkuzatív alany egymástól: a fentiek alapján ugyanis mindkettő szigetként viselkedne. Den Dikken (2007) Fáziskiterjesztése az igekötős szerkezet esetében nem jöhet szóba, hiszen Hegedűs (2013) elemzésében a p(=Rel) fej nem zéró, így nem mozoghat fel a V nyomba. Noha a *látszik*-típus esetében az üres p fej felmozoghatna a V nyomba – kiterjesztve így a fázist – ezzel a lehetőséggel a követelmények miatt nem számolok. E mozgatás ugyanis az angolban indokolt: hatóköri követelményeknek felel meg, a magyarban azonban egyszerűen nem világos e mozgatás motivációja, másrészt a pP-nek így áthatolhatónak kellene lennie, ami ellentmond az empirikus adatoknak. Kísérleti eredményeink alapján tehát amellet érvelek, hogy nem tartható ez az elemzés. A 6. és 7. ábrában megadott modellek azonban meg tudják ragadni azt a jelenséget, amelyet a kísérleteink tártak fel a kétféle unakkuzatív alany tekintetében.

4. Összegzés és kitekintés

Mindent egybevetve a kutatás jelenlegi állása szerint azt feltételezem, hogy az igekötős unakkuzatív predikátumok esetében nem jelenik meg kismondat a szerkezetben, így az alany fázisbelseji pozíciója áthatolható. Ahogyan jeleztem, ez az elemzés É. Kiss (2006, 2008) alapján elfogadható. Hegedűs (2013) elemzését, miszerint az igekötőnek egy kismondati pozíciót javasol, a fáziselméleti megfontolások és a kísérleti eredményeink alapján el kell vetnem az unakkuzatív predikátumok esetében. Ami a *látszik*-típust illeti, a kismondatos elemzés elfogadhatónak látszik, hiszen az alany fázisszéli pozíciója tükrözi a kísérleteink eredményét.

Végül szeretnék rámutatni egy további kérdésre. Mint említettem, a Spanyol posztverbális tranzitív alany nem mutat szigetethatást. Ennek magyarázata a vP fázis kiterjedése TP fázissá (Gallego és Uriagereka 2006). Két kísérle-

tünk alapján a magyarban úgy tűnik, hogy az angolhoz hasonlóan a *vP* számít fázisnak. Mindemellett Bene (2010) és É. Kiss (2006, 2008) elemzése úgy tartja, hogy a magyar ige elhagyja a *vP*-t és továbbmozog a *PredP*-be. A magyar esetében azonban az ige nem terjeszti ki a fázist a *PredP*-re – fázisbelső pozícióban hagyva a tranzitív alanyt, aminek így áthatolhatónak kellene lennie. Mindez amellett lehet érv, hogy a *PredP* alacsonyabban, a *VP* felett, de a *vP* alatt található (vö. Surányi 2009 és Hegedűs 2013) – így világossá válik, hogy az ige mögötti (*in situ*) tranzitív alany miért nem áthatolható. Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a magyar *Spec,vP* valódi fázishatár – ahogyan arra az empirikus adataink alapján következtettem – és a spanyollal ellentétben a *PredP*-ből a *TP*-be mozgó ige-predikátum együttes nem terjeszti ki a *vP* fázist a *TP*-re.

Hivatkozások

- Bach, Emmon 1979. Control in Montague Grammar. *Linguistic Inquiry* 10: 515–531.
- Bene Annamária 2010. Another look at the syntax of Hungarian verbal particles. *Jezikoslovlje* 11: 131–153.
- Bowers, John 1993. The Syntax of Predication. *Linguistic Inquiry* 24: 591–656.
- Burzio, Luigi 1986. *Italian Syntax: A Government-Binding Approach*. Dordrecht, Reidel.
- Chomsky, Noam 1955. *The logical structure of linguistic theory*. Chicago, University of Chicago Press.
- Chomsky, Noam 1981. *Lectures on government and binding*. Dordrecht, Foris.
- Chomsky, Noam 2000. Minimalist inquires: The framework. In R. Martin, D. Michaels és J. Uriagereka (szerk.) *Step by step: Essays on minimalist syntax in honor of Howard Lasnik*, Cambridge, Massachusetts, The MIT Press, 89–115.
- Chomsky, Noam 2008 (2005 kézirat). *On phases*. In R. Freidin, C. P. Otero, és M.-L. Zubizarreta (szerk.) *Foundational issues in linguistics*, Cambridge, Massachusetts, The MIT Press, 133–166.
- Csirmaz Anikó 2004. Particles and phonologically defective predicates. In É. Kiss K. és H. van Riemsdijk (szerk.) *Verb Clusters. A Study of Hungarian, German and Dutch*. John Benjamins. 225–252.
- Den Dikken, Marcel 2007. Phase Extension – Contours of a Theory of the Role of Head Movement in Phrasal Extraction. *Theoretical Linguistics* 33: 1–44.
- É. Kiss Katalin 2002. *The Syntax of Hungarian*, Cambridge, Cambridge University Press.
- É. Kiss Katalin 2006. The function and the syntax of verbal particle. In É. Kiss K. (szerk.) *Event Structure and the Left Periphery*. Dordrecht, Springer, 17–56.
- É. Kiss Katalin 2008. Free word order, (non-)configurationality, and phases. *Linguistic Inquiry* 39: 441–475.

- Fiengo, Robert – James Higginbotham 1981. Opacity in NP. *Linguistic Analysis* 7: 347–373.
- Gallego, Ángel J. és Juan Uriagereka 2006. Sub-extraction from Subjects – A phase theory account. In J. Camacho, N. Flores-Ferrán, L. Sánchez, V. Déprez és M. J. Cabrera (szerk.) *Romance Linguistics 2006: Selected Papers from the 36th Linguistic Symposium on Romance Languages*, Amsterdam – Philadelphia, John Benjamins, 155–168.
- Halm Tamás 2012. Unergatív és/vagy unakkuzatív: A magyar szemelfaktív igék argumentum-szerkezetéről, szemantikájáról és szintaxisáról a magyarban. In Gécszeg Zs. (szerk.) *Lingdok 11. Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola, 73–88.
- Hegedűs Veronika 2013. *Non-verbal predicates and predicate movement in Hungarian*, Utrecht, LOT.
- Kayne, Richard S. 1994. *The Antisymmetry of Syntax*. Cambridge, Massachusetts, The MIT Press.
- Kiefer Ferenc 1992. Az aspektus és a mondat szerkezete. In Kiefer F. (szerk.) *Strukturális Magyar Nyelvtan I. Mondattan*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 797–886.
- Larson, Richard 1988. On the double object construction. *Linguistic Inquiry* 19: 335–391.
- Levin, Beth – Malka Rappaport Hovav 1995. *Unaccusativity – At the Syntax Lexical Semantics Interface*. Cambridge, Massachusetts, London, England, The MIT Press.
- Marázcz László 1989. *Assymetries in Hungarian*. PhD disszertáció, Groningen.
- Perlmutter, David M. 1978. Impersonal Passives and the Unaccusative Hypothesis. In *Proceedings of the Fourth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, Berkeley, University of California, Berkeley Linguistics Society, 157–190.
- Piñón, Kristóf 2001. Töprengtem egyet: azon, hogy mit jelent az egyet. In Bakró-Nagy M., Bánréti Z. és É. Kiss K. (szerk.) *Újabb tanulmányok a strukturális magyar nyelvtörténet köréből*, Budapest, Osiris Kiadó, 182–198.
- Ross, John R. 1967. *Constraints on variables in syntax*. PhD disszertáció, Cambridge, Massachusetts, The MIT Press.
- Sprouse, Jon 2009. Revisiting Satiation: Evidence for an Equalization Response Strategy. *Linguistic Inquiry* 40: 329–341.
- Stowell, Tim 1981. *Origins of phrase structure*. PhD disszertáció, Cambridge, Massachusetts, The MIT Press.
- Surányi Balázs 2009. Verbal particles inside and outside vP. In *Acta Linguistica Hungarica* 56: 201–249.
- Turi Gergő 2014. Alanyi sziget a magyar nyelvben. In Gécszeg Zs. (szerk.) *Lingdok 13. Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola, 205–222.